

Een handout met informatie over de omgang met een slechtziende leerling tijdens de beeldende les

Een slechtziende leerling in de les,

Wat nu?

Inge van Hierden, Claudia Wessels

Inhoud

Woord vooraf	Blz. 3
Inleiding	4
Deel 1: Waar wonen slechtzienden?	6
Deel 2: Interviews	10
Interview 1: Henrike, een slechtziende met een kokerzicht	11
Interview 2: Geert, 'de helpende docent'	15
Interview 3: Erna Kikkers: 'Beeldende lessen voor leerlingen met een visuele beperking'	16
Deel 3: Welkom in de wereld van de slechtzienden	19
1. Slechtziendheid	20
2. Visueel stimuleren	23
3. Scholen	24
Deel 4: Tips voor de beeldende les	28
1. De docent	29
2. De medeleerling	30
3. Het lokaal	36
4. De beeldende opdracht	39
Verantwoording	42

Woord vooraf

Deze uitgave hebben we geschreven naar aanleiding van ons onderzoek. We zijn geïnteresseerd in slechtziende leerlingen en hoe deze kunnen functioneren binnen een beeldende les. Tijdens de interviews met slechtzienden en docenten bleek dat er nog wel eens vraagtekens werden gezet bij het functioneren binnen de beeldende lessen. Wij hebben mogen ervaren hoe slechtzienden zijn en hoe ze het beste kunnen functioneren.

We willen daarom onze dank spreken aan alle mensen die ons met dit onderzoek geholpen hebben. Jullie bevindingen zijn voor ons erg belangrijk geweest om zo een goede handleiding te kunnen schrijven voor docenten die te maken krijgen met slechtziende leerlingen binnen de beeldende lessen. Het heeft ons geholpen het belang in te zien van de beeldende les voor de slechtziende leerling en hoe wij als docent hier op een goede manier mee om kunnen gaan. We hopen zo het beeldend onderwijs voor de slechtziende leerling te verbeteren en zo de docent een goede handleiding te geven om met deze leerling om te gaan.

Inge van Hierden, Claudia Wessels

Inleiding

Slechtziendheid is een niet heel veel voorkomend verschijnsel bij leerlingen binnen het reguliere voortgezet onderwijs. Toch is het belangrijk slechtziendheid onder de aandacht te brengen. Doordat er nog weinig over bekend is, omdat het niet heel veel voorkomt, is de kennis bij docenten ook gering. Dit komt openbaar in het handelen binnen de lessen met deze leerlingen. Er wordt niet veel aandacht gegeven binnen de les aan een slechtziende leerling. Vooral een beeldende les wordt voor een slechtziende leerling aan de kant geschoven met het idee dat de leerling toch niet kan functioneren bij tekenen of handvaardigheid.

Dit blijkt dus niet zo te zijn. In dit boekje willen wij de lezer laten stilstaan bij de mogelijkheden van de slechtziende leerling, in plaats bij de beperkingen. Wat wij met onze ogen kunnen, hebben slechtziende leerlingen ontwikkeld in hun handen.

Binnen het speciaal onderwijs stijgt het aantal leerlingen. Dit voornamelijk binnen de cluster-4 scholen, maar er is binnen de cluster-1 scholen ook een toename te zien. Er zijn een aantal redenen voor de groei van cluster-1 leerlingen. Deze zijn onder andere dat de bevolking binnen Nederland in aantal stijgt en zodoende ook het aantal slechtziende leerlingen. Daarnaast moeten de leerlingen tegenwoordig langer onderwijs volgen en daardoor stijgt het aantal slechtziende leerlingen. Bij leerlingen die slechtziend zijn maar die daarnaast ook verstandelijke beperking kennen wordt het recht op onderwijs opgescherpt en daardoor stijgt het aantal leerlingen met een visuele en verstandelijke beperking binnen het onderwijs.

Een belangrijk fenomeen in dit boekje is de volgende spreuk: "Jouw tijd is het grootste goed wat je iemand kunt schenken". Deze spreuk geldt voor ieder mens maar voor mensen die slechtziend zijn nog meer. Als je de rol van docent binnen de beeldende vakken hebt is het belangrijk tijd en energie te stoppen in slechtziende leerlingen.

Zijn hebben jouw hulp nodig om later goed te kunnen functioneren in de maatschappij. We moeten de slechtzijnde leerling niet beperken, maar door ze aandacht en tijd te geven. Zo kun je de leerling verder helpen en de mogelijkheden ontdekken die er in een slechtzijnde leerling zitten.

Slechtzijndheid is dus een beperking welke vaak onderschat wordt. Slechtzijnden willen vaak, net als anderen, gewoon kunnen functioneren in de maatschappij. Ze willen zich niet afhankelijk voelen maar toch moeten beseffen dat ze afhankelijk zijn. Er een zekere mate van verschil in zelfstandigheid van. Deze leerlingen heb onze hulp hard nodig en daarom is het goed tips en informatie te krijgen en je te verdiepen in de leefwereld van een slechtzijnde en dat je zo hulp kunt bieden.

Deel 1

Waar wonen slechtzienden?

Nederland telt ± 40.000 blinden en ruim 300.000 slechtzienden. De meeste blinden wonen zelfstandig en kunnen zich prima redden. Sommige met behulp van een geleidehond, anderen gebruiken soms een blindenstok. Slechtzienden en blinden kunnen bij hun ouders thuis wonen. Maar soms gaat het niet bij ouders, en is een leefomgeving met meer begeleiding en aanpassingen nodig. Voor deze kinderen bestaan er verschillende mogelijkheden. Bij Bartiméus kan er gesolliciteerd worden naar een woonplaats. Daar worden kinderen begeleid om op den duur zelfstandig te kunnen wonen. In deze huizen zijn verschillende begeleiders die elkaar afwisselen. Daarnaast gaan sommige kinderen in het weekend naar huis. Wat opvalt is dat ze begeleid worden als ze erom vragen, maar zelfstandigheid erg gestimuleerd wordt. Boodschappen doen, koken, de was, schoonmaakwerkzaamheden, ze proberen alles zelf. Bartiméus heeft verschillende huizen waar slechtzienden en blinden onder begeleiding wonen. Hieronder vertellen wij een verhaal over 6 jongeren die zelfstandig leren wonen onder begeleiding.

Thomas* komt net thuis en ploft op de bank. Hij heeft een hele dag gewerkt. Hij vertelt ook dat alle jongeren in dit huis overdag werken of een opleiding volgen. Opleiding, scholing en recreatie worden verzorgd door professionele krachten op Bartiméus. Daarnaast kunnen ze ook naar het gewone, reguliere onderwijs. De helft van de jongeren in dit huis volgt regulier onderwijs.

De bewoners in dit huis zijn zo zelfstandig mogelijk. Samen met een begeleider koken ze doordeweeks eten. Zo leren ze al voor zichzelf te zorgen. Samen met een begeleider gaan wij boodschappen doen. Samen maken ze een lijstje. In de winkel probeert de blinde zelf zijn spullen te pakken, maar als het even moeilijk wordt helpt de begeleider. Daarna betaalt hij zelf bij de kassa. Thomas* hoort

nummers en zingt vrolijk mee, hij wil later DJ worden en werkt nu al bij de radio. De positieve houding waarop hij in het leven staat valt mij op.

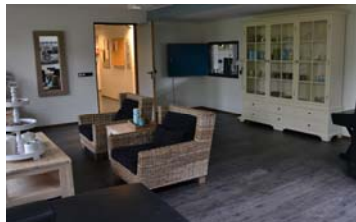

Week- nummer	Een week	Onze week
ma	Amina	Niels
di	Elroy	Chris v W
woe	Niels	Amina
do	Fatma	Ray H

Boodschappenlijst :

René* is slechtziend. Hij vertelt mij wat over het huis. Zo laat hij verschillende aanpassingen zien: Braille plaatjes, vergroot scherm bij de tv, gekleurde kannen, etc. Op de grote tafels en stoelen liggen en staan geen spullen die kapot kunnen vallen of in de weg staan. Maar het belangrijkste is de ruime opzet in het huis. Overal is veel loopruimte, zodat blinden en slechtzienden de ruimte hebben om te lopen. Hij moet heel erg lachen om de blinden die nog steeds tegen de stoelen stoten. Maar vertelt hij daar achteraan: *“Toen ik zelf een blinddoek omdeed stootte ik ook overal tegenaan.”*

Slechtzienden en blinden kunnen geen kunst maken? In dit huis bewijzen ze het tegenovergestelde. Grote schilderijen met felle kleuren hangen aan de muren.

De aanpassingen zijn subtiel, en vallen niet meteen op. Dat maakt dit huis normaal. Spullen zijn vaak wel groot. Geen kleine kaarsjes en kannen, maar juist groot. Dat is een bewuste keuze. Om het zo normaal mogelijk te maken.

Tips van de jongeren en begeleiders in dit huis:

- Vraag altijd eerst of en hoe je kunt helpen. Is je hulp niet nodig, dring dan niet aan. Zelfstandigheid is belangrijk.
- Vermijd struikelblokken zoals een tas, een niet aangeschoven stoel, speelgoed e.d.
- Begeleid de blinde aan een arm en vertel steeds hoe jullie lopen.
- Wees in een gesprek duidelijk met wie je praat. Noem je eigen naam en de naam tegen wie je praat.
- Doe zelf eens een test met een blinddoek en ervaar hoe moeilijk het is!

* namen zijn veranderd

Deel 2

Interviews

Interview 1: Henrike, een slechtziende met een kokerzicht

Interview 2: Geert, 'de helpende docent'

Interview 3: Erna Kikkers: 'Beeldende lessen voor leerlingen met een visuele beperking'

Interview 1

Henrike, een slechtzijende met een kokerzigt

Henrike Voortman is voor 14% slechtzijend. Henrike kijkt door een koker. Ze heeft de oogziekte Amaurosis Congenita van Leber. Henrike weet niet anders dat ze hier last van heeft, het is voor haar zoals het is. Als ze bijvoorbeeld voor zich uit kijkt naar een schilderij dan ziet ze daarvan maar een klein deel. Dit kijken doet ze met één oog. Ze ziet een lichter plekje op het schilderij. Ze zit op ongeveer drie meter afstand. Als ze dan naar het schilderij kijkt, ziet ze echt maar een heel klein deeltje hier van. Al ziet ze niets, ze ziet wel dat er lichtval is. Als ze naast een raam zit, dan ziet ze het raam niet maar ze ziet wel een bepaald licht. Voor haar is dit onverklaarbaar. Als ze iets anders wil gaan zien moet ze haar hoofd en ogen bij gaan draaien om zich dan te concentreren op dat voorwerp of die persoon. Mensen zien er hetzelfde uit voor haar. Ze herkent mensen door haardracht en haarkleur. Ze kan niet de kenmerken van een gezicht onderscheiden. Elke neus is voor haar hetzelfde. 's Avonds ziet ze niets meer. Henrike is namelijk nachtblind. Ze richt zich daarom 's avonds op haar gehoor, tenzij ze in een huis is met heel veel verlichting. Nachtblind is voor haar dat ze te weinig lichtinval heeft buiten dan ziet ze ook niets meer buiten. Ze kan wel eens lichtjes zien van een lantaarn maar door dat licht is het voor haar niet mogelijk de omgeving te onderscheiden. Het is voor haar dan helemaal donker. Henrike geeft aan dat de hoeveelheid licht belangrijk is. Als er veel licht is, lichtval ziet ze ook stukken beter.

Toch is iedereen volgens haar verschillend. Als de oogziekte bijvoorbeeld wel hetzelfde is, gaat er toch iedereen weer anders mee om en is weer gevoelig voor iets anders.

Henrike heeft Nystagmus. Dit houdt in dat haar ogen heel onrustig zijn. Je ogen beginnen dan te trillen of snel heen- en weer te bewegen.. Vooral als Henrike zich ergens op moet concentreren trillen en bewegen haar ogen snel. Het is dan dat je ook met je kokerzigt ergens op moet concentreren en dat dan het beeld wegschiet doordat het zicht trilt. Voor Henrike is het heel

vermoeiend te kijken door haar ogen. Het kost heel veel energie. Bijvoorbeeld bij het lezen zie je geen hele zin en je kunt ook niet in het voren lezen. Ze leest daarom gemiddeld ook braille. Ze leest dus ook anders dan gewone mensen zonder visuele beperkingen. Deze lezen in het voren, een slechtzijende kan dat niet en leest pas als die het woord voelt in braille of op dat moment leest.

De plaats van de docent en de visueel beperkte leerling

Op school vind Henrike het belangrijk net zo behandeld te worden als andere leerlingen. Je mag door de beperking geen lieveling worden van de leraar. Je bent zoals andere leerlingen. Je moet gelijk staan aan andere leerlingen. Ze vind het prettig om momenten apart te hebben met een docent. Een soort van evaluatiemoment. Vragen die dan besproken worden zijn bijvoorbeeld: Hoe is het gegaan vandaag? Hoe gaat het in het algemeen? Ook als Henrike hulp nodig heeft, kan zij naar de docent gaan. Het is wel een moeilijkste stap maar volgens Henrike veel belangrijk. Er moet wel meer begeleiding zijn naast de les. Bij een theoretisch vak is het belangrijk dat wat de docent op het bord schrijft dat het ook hardop gezegd wordt wat hij/zij opschrijft. Benoem wat je ziet wat er in de les gebeurt en hoe de andere leerlingen werken. Je moet dus zo een omgeving creëren voor deze leerling zodat de leerling weet wat er allemaal gebeurt. De docent moet ook aan het begin van de les melden dat hij of zij aanwezig is. De docent moet dus verbaal zijn aanwezigheid bekend maken en ook de omgeving voor de slechtzijende bekendmaken. Benoemen wat er gebeurt en wat er gezien wordt. Als je een vraag hebt aan een docent en is het een drukke klas, is het lastig in te schatten of de docent Henrike's vinger in de lucht heeft gezien. Henrike moet daarom met de docent afspreken hoe je elkaar laat merken dat Henrike een vraag heeft en hoe de docent laat weten die vraag te hebben opgemerkt. Als docent en Henrike moet je zo op elkaar worden afgestemd binnen een lessituatie. De docent moet rekening houden met, als hij iets uitdeelt in de lessen of beeldmateriaal uitdeelt of laat zien dat de leerling het ook moet kunnen zien of desnoods dat het ook digitaal aan de leerling kan worden doorgegeven. Een visueel beperkte leerling moet ook zelf aangeven aan de docent. Wat lukt niet goed,

wat vind je lastig? Je moet daarin duidelijk zijn en dingen goed aan kunnen geven. De docent moet daarvoor ook openstaan en er op ingaan.

De lichaamstaal kan een visueel beperkte niet lezen. De mimiek, de gezichtsuitdrukkingen heeft Henrike niets aan. Ze vind het belangrijk dat je dus erbij meld hoe je je voelt of over wilt brengen. Henrike zelf kijkt en let op stemmen. Wat er binnen in een persoon zit komt door een stem er uit. Ook door de ademhaling hoor je hoe je reageert op iets, hiervoor moet je wel iemand beter voor kennen. Ze voelt stemmingen aan. Hele simpele en praktische dingen heeft ze nooit geleerd doordat ze zich niet heeft kunnen spiegelen aan anderen. Ze kan niet bij een ander afkijken hoe het moet.

De beeldende les

Henrike heeft weinig ervaring met de beeldende lessen op het Bartiméus. Ze begint met haar tijd op de Fruytier. Hier deed ze vaak dingen wat ze zelf ook kon. Hier had ze meneer Ligtenberg als docent. Ze vond de lessen over het algemeen vaak goed gaan. Ze werkte regelmatig met klei, hierbij hoef je namelijk niet veel materialen en gereedschap te gebruiken Van de docent kreeg ze altijd heel veel hulp. Dit vond ze een prettige ervaring.

Henrike heeft ook tekenen gehad op de Fruytier. Ze heeft veel geschilderd en met houtskool een stilleven gemaakt. Ze vind het leuk zo bezig te zijn. Dit is een positieve instelling. Je moet wel een goede motivatie hebben voor in de les. Volgens Henrike kun je het zonder deze motivatie het binnen de les niet redden. Het stukje hulp, zoals bij het schilderen, zorgt de docent dat er al een basis op het doek stond zodat ze het idee had waar ze zou kunnen schilderen. Met houtskool is het praktisch, het heeft een contrast (Zwart/wit). Henrike kan heel goed kleuren zien als er genoeg licht is, dit vind z een prettige ervaring. Ze kan vormen minder goed zien. Ze vond het heerlijk om met kleuren te mengen.

Verschil Bartiméus en Fruytier

Henrike heeft weinig beeldende lessen gehad bij Bartiméus. Ze heeft een les gevolgd van CKV. Het viel haar op dat er gele randen om de tafels zaten. Ook de indeling en het weinig aantal leerlingen

per klas is belangrijk. Je moet goed de ruimte hebben binnen zo'n lokaal om te kunnen lopen en te kunnen functioneren. Je moet geen rekening kunnen houden dat je tegen iemand op loopt. Heel belangrijk is dat er op het Bartiméus kleine klassen zijn, daardoor heeft de docent meer tijd voor een leerling. Persoonlijke aandacht is belangrijk voor een leerling, hij of zij heeft dat nodig. Per docent is het natuurlijk ook weer verschillend, hoe een docent aandacht aan Henrike geeft. De één is meer bekwaam in het aandacht geven en het omgaan met slechtzienden dan andere docenten. Het zijn volgens haar menselijke trekjes. Op Bartiméus zijn ze meer onderlegd in het onderwerp en dat is voor haar ook belangrijker. Het is belangrijk dat een docent weet wat een visueel beperkte leerling nog aan restvisus heeft.

Interview 2

Geert, 'de helpende docent'

Geert Lammers is een oud kunstdocent van de scholengemeenschap Pieter Zandt in Kampen. Hij heeft in zijn loopbaan twee blinde kinderen geholpen tijdens de lessen tekenen. Hij weet dat de leerlingen nu een opleiding hebben gevolgd en er één leerling nu zelfs voor de klas staat. Door veel hulp van buitenaf en van de medeleerlingen komen slechtzienden binnen het onderwijs, het beeldend onderwijs een heel eind. Hij heeft gebruik gemaakt van boekje: "De beeldende les voor blinden en slechtzienden", uitgave van het Bartiméus.

Hij heeft veel met de leerlingen met klei gewerkt. Ze kwamen dan zo de les binnen lopen. Ze hebben beiden atheneum gedaan. Ook karton werkte erg goed. Hij werkte dan met dozen karton waar ze een soort tekening van gingen maken. Deze leerlingen weten wel goed wat vorm is. Dit doordat ze veel met speelgoed bezig zijn geweest en ook aan de hand van de dieren kunnen ze vormen goed onderscheiden.

Geert merkte het volgende op:

- Tijdens de les werd er geen aandacht besteed aan het lokaal. Dit had wel anders gekund. Het was nu altijd erg rommelig.
- In het lesgeven van de slechtziende leerlingen zat veel tijd.
- Adequaat ziende leerlingen hebben de slechtziende leerlingen geholpen. Dit is volgens hem belangrijk, zodat een slechtziende leerling kan functioneren binnen het voortgezet onderwijs.
- Een tekening moet altijd met verhogingen worden gemaakt (reliëf). Zo kunnen de slechtzienden voelen wat ze hebben gemaakt. Denk hierbij aan lijm wat is opgedroogd.
- Ze kunnen goed werken met speksteen (een zachte steensoort) Dit kunnen ze makkelijk vervormen. Te harde steen is niet goed.

Interview 3

Erna Kikkers: 'Beeldende lessen voor leerlingen met een visuele beperking'

1. Heeft u bewust gekozen om binnen de beeldende vakken werkzaam te zijn op deze school met visueel beperkte leerlingen?

Nee, na drie jaar werkzaam geweest te zijn op een groeiende scholengemeenschap vond ik dat er nog meer te beleven viel in onderwijsland. Naast invalbanen kwam ik ook bij Bartiméus terecht. Een uitdaging om daar "Handvaardigheid" te gaan geven. Na een aantal jaren bij de slechtziendenschool te hebben gewerkt ben ik ook bij de brailleschool gaan werken. Deze beide scholen zijn samengevoegd tot een school. Het vak heb ik uitgebreid tot Beeldende Vorming waarin zowel handvaardigheid, textiele werkvormen als tekenen aan bod komen.

2. Volgen de leerlingen met een visuele beperking binnen uw school meer beeldende lessen, zoals tekenen en handvaardigheid, dan op andere V.O. scholen?

Wij hebben een 3-jarige brugperiode waarin in de leerlingen 2 uren BV hebben en 2 uren Kunst- en Cultuureducatie (KCE). In de bovenbouw krijgen de leerlingen 2 uren KCE (Drama; Literatuur/gedichten; Digitaal: Movie Maker, Goldwave, hoorspel, fotobewerkingsprogramma; Schilderen; Artware; Sloophout meubelen)

3. Heeft de visueel beperkte leerling meer hulp nodig bij het maken van een opdracht dan een leerling zonder visuele beperking?

Ja, je kunt zeggen dat de 'meer hulp' bestaat uit kleinere stappen maken tijdens de bespreking van de opdracht. Tijd nemen om beeldmateriaal te bekijken. Tijdens het werken aan de opdracht zit de 'meer hulp' dat in het voordoen, uitleggen van technische vaardigheden en het voordoen van mogelijke oplossingen.

4. Wat zijn belangrijke aandachtspunten binnen de beeldende les aan organisatie?

- *Structuur in aanbieden van de stof.*

- *Aangeven waar het materiaal te vinden is. Bij veel verschillende materialen, ordenen in bakjes/dozen e.d. zodat ook de blinde leerling zelfstandig op onderzoek kan bij het maken van een keuze betreffende het materiaal.*
- *Tijd inruimen voor het opruimen, zodat de leerlingen dat zelf ook allemaal doen.*

5. Houdt u ook rekening met opdrachten?

Alle materialen komen aanbod. Wel heb ik gemerkt dat solderen en werken met gaas en draad een lastige is. Het zien van het materiaal, het prikken en de hardheid/moeilijk vervormbare van het materiaal. Met solderen ben ik wel extra alert vanwege de korte oog hand afstand. Vanwege het niet-adequaat kunnen zien zal een slechtiende leerling een korte kijkafstand tot het materiaal hebben. Beschermbrillen kunnen uitkomst bieden maar beperken soms ook nog weer het zicht.

Voor de blinde leerlingen vervalt tekenen, schilderen, solderen.

6. In hoeverre beperkt een visuele beperking leerlingen voor een opdracht?

De volgende dingen kunnen van invloed zijn: het overzien van een grote ruimte en dan details op afstand waarnemen het overzien van een tekenvel (A3)bijv. bij kokervisus of beperking in gezichtsvelden. in een museum waar i.v.m. de schilderijen beperkt licht is het schilderij kunnen zien (oude meesters) lastig. Een zaklantaarn kan helpen maar mag niet altijd. Het afkijken van handelingen , gebruik van gereedschap

tempo: het werken neemt meer tijd omdat het kijken meer tijd kost.

7. Zouden de opdrachten op deze school ook gegeven kunnen worden op een reguliere V.O.?

Jazeker dat kan! Het verschil is dat hier op school geen methode wordt gebruikt waarin ook veel lees, schets- en kijkopdrachten ter voorbereiding van de uiteindelijke opdracht gedaan worden.

8. Houdt u rekening met de visuele beperking van een leerling tijdens het nakijken? Leg uit.

De opdracht heeft spelregels waarbinnen de leerlingen moeten werken. De opdracht voor de blinde leerlingen pas ik aan, aan hun mogelijkheden. Verder is er geen aanpassing.

9. In hoeverre moet een leraar ervoor zorgen dat een leerling zelfstandig werkt?

I.v.m. het ervaren van autonomie is het belangrijk dat de leerling zelfstandig werkt. Hij beleeft daar positieve gedachten aan. Het is zijn werkstuk: zijn vormgeving en overwinning van struikelblokken, keuzes die hij gemaakt heeft binnen de spelregels. Als het goed is ervaart de leerling dat hij meer kan dan hij dacht. De reacties van anderen op zijn werk zullen dat bevestigen. Bij BV onderwijs gaat het om autonomie: dus zelfstandigheid, eigenheid.

10. Wat vindt u qua aanpassingen het belangrijkste voor leerlingen met een visuele beperking in een beeldend lokaal?

- *Contrast werkblad en gereedschap*
- *Overzichtelijk, geen onverwachtse tijdelijke obstakels*
- *Handig kan zijn dat de verlichting apart aan/uit gezet kan worden boven een werkplek.*

11. Heeft u nog tips/ aanvullingen met betrekking tot dit interview?

Mochten jullie ooit een visueel beperkte persoon in jullie klas/groep krijgen: Ga dan in gesprek over wat hij/zij kan, en wel of niet denkt te kunnen. Vraag ook waarbij hij/zij denkt hulp nodig te hebben om volwaardig mee te kunnen doen met een opdracht. Daar kun je dan als docent op inspelen.

Wat positief werkt is te zorgen dat een eerste kennismaking met de opdracht/materiaal een succes is. Dat kan door aansluiten bij wat de persoon al kan. Proces net zo belangrijk als uiteindelijke verwerking.

Deel 3

Welkom in de wereld van slechtzienden

1. Slechtziendheid
2. Scholen
3. Visueel stimuleren

1. Slechthooftheid

1.1 Een stukje geschiedenis

Een eenduidige definitie geven van een slechthoofte leerling is lastig. Er zijn namelijk verschillende soorten slechthooftheid. Om als docent een leerling goed te kunnen helpen tijdens de les, is het belangrijk om te weten wat slechthooftheid precies inhoudt, en welke soorten ervan bestaan. Maar hoe komt het dat er geen duidelijke definitie van slechthooftheid bestaat?

Toen wij begonnen met dit onderzoek viel het ons op dat er weinig wetenschappelijk onderzoek is gedaan naar slechthooftheid. Onderzoeken die wij wel konden vinden gingen vaak over de gehele groep slechthoofden of blinden. De grote verschillen die er tussen slechthoofte kinderen onderling bestaan en de complexiteit van de handicap maken het de wetenschapper moeilijk om er onderzoek naar te doen. Een tweede reden is dat slechthooftheid pas later werd erkend als handicap, het heeft tot 1977 geduurd voor de Wereldgezondheidsorganisatie (WHO) slechthoofden opnam in haar International Classification of Impairments, Disabilities and Handicaps. Dat betekent dat slechthooftheid toen pas officieel werd erkend als handicap.

1.2 Een definitie

Slechthooftheid is een verzamelterm voor een groot aantal stoornissen in de visuele functies. Afwijkingen aan het hoornvlies, de lens, het glasvocht, de oogzenuw, het visuele geleidingssysteem of de occipitale schors kunnen slechthooftheid of blindheid veroorzaken.

Naast het grote aantal mogelijke diagnoses is er ook een variatie mogelijk binnen een groep mensen met dezelfde diagnose.

Om visueel adequaat te kunnen functioneren zijn een goede gezichtsscherpte en een voldoende groot gezichtsveld nodig. Daarnaast is het belangrijk dat de donkeradaptatie normaal is: de ogen moeten zich snel genoeg en voldoende kunnen aanpassen van donker naar licht (en vice versa).

De gezichtsscherpte wordt adequaat genoemd wanneer de onderste regel van de snellenletterkast bij de oogarts kan worden waargenomen.

Het gezichtsveld is datgene wat we zien wanneer we ons op één punt fixeren. Het buitenste deel van het gezichtsveld heeft een signalerende functie en is bij de oriëntatie in de ruimte onmisbaar.

Van slechthooftheid spreken we wanneer iemand, ook na correctie met bril of contactlenzen, een gezichtsscherpte veraf heeft die minder of gelijk is aan 30% en/ of wanneer iemand een storende uitval van het gezichtsveld heeft. Een gezichtsscherpte van 30% betekent dat een slechthoofde op een afstand van 30 meter of minder moet gaan staan om dezelfde details te kunnen onderscheiden die iemand met een normale gezichtsscherpte op 100 meter afstand kan waarnemen.

Een scherpe grens tussen slechthooftheid en blindheid bestaat niet. In het algemeen spreekt men over blindheid wanneer de gezichtsscherpte veraf minder dan 10% is en/of wanneer het gezichtsveld beperkt is tot 10 graden of minder. In de praktijk blijkt dat vooral de gezichtsscherpte dichtbij, de oogheelkundige aandoening en karaktereigenschappen van het kind bepalend zijn of iemand bij het lezen is aangewezen op zwartdruk of braille.

We hebben ervoor gekozen ons in dit onderzoek alleen te richten op slechthooftheid. Als we blindheid erbij betrekken kunnen de opdrachten niet meer veranderd worden, dan moeten er geheel nieuwe opdrachten bedacht worden. Blinde leerlingen zullen op een andere manier werken, ze zullen beeldend werken door middel van tasten, zwaartekracht, en hooguit licht 'zien'. Een blinde leerling moet je altijd een kans bieden om zich te kunnen voortbewegen binnen de beeldende lessen en daarom moet je als docent speciale opdrachten bedenken of raadplegen via de site van Bartiméus.

1.3 Wat wordt er verstaan onder een slechthoofde leerling?

Op het voortgezet onderwijs hebben we te maken met slechthoofde leerlingen. Deze leerling heeft dan een visuele beperking. Door deze beperking kan het niet in alle lessen even goed functioneren. We

belichten vooral de leerling die alleen visueel beperkt is. Er zijn veel slechtzienden die een verstandelijke beperking erbij kennen. Een slechtziende is iemand die geen normaal zicht meer heeft, maar nog wel enige vorm van lichtwaarneming heeft. Vaak wordt de gezichtsscherpte (of: visus) gebruikt om de mate van slechtziendheid aan te geven, hoewel dit strikt genomen niet helemaal correct is, omdat bij slechtziendheid ook andere aspecten van de visuele waarneming verslechterd kunnen zijn zonder dat de gezichtsscherpte verlaagd is. Er is sprake van slechtziendheid bij een gezichtsscherpte kleiner dan 0.3 of bij een gezichtsveld van minder dan 30 vrijheidsgraden. Een slechtziende leerling kent dus een beperking. Deze beperking kan als een beperking worden ervaren zodat het volgen van onderwijs op een visuele reguliere Voortgezet Onderwijs niet meer mogelijk is. Toch heeft een slechtziende leerling recht op een normaal leven, want verder is hij of zij niet per definitie beperkt in zijn denken of doen. In gedrag en omgang is hij namelijk vaak precies hetzelfde als reguliere leerlingen en tevens hoeft zijn of haar intelligentie niet te verschillen van andere leerlingen.

1.4 Conclusie/ samenvatting:

2 definities van slechtziendheid

1. Fysiologisch (lichamelijk): er wordt gekeken naar gezichtsveld en gezichtsscherpte.

2. Functioneel: er wordt gekeken naar leesmogelijkheden (wat er nog aanwezig is aan restvisus).

→ Blind: als de beperking dermate ernstig is, dat braille of andere aurale methoden geleerd moeten worden.

→ Slechtziend: voldoende residueel (is rest) gezichtsvermogen dat mogelijkheden biedt tot het lezen van normaal schrift (al dan niet vergroot). Braille dus niet per se nodig. Wel is het belangrijk dat het lezen van braille wordt aangeleerd, omdat het residueel gezichtsvermogen kan verminderen.

2. Welke scholen zijn geschikt voor slechtzienden?

Binnen het S.O en V.S.O zijn er 10 soorten scholen. Deze scholen zijn weer onderverdeeld in vier clusters, waarvan cluster één bestemd is voor blinde of slechtziende kinderen (visueel gehandicapte kinderen), mogelijk in combinatie met een andere handicap. Slechtzienden kunnen naar het reguliere voortgezet onderwijs. Daarnaast bestaat de keuze om naar een cluster 1-school te gaan zoals Bartiméus en Visio . Het onderwijs in deze sector is volgens de rijksoverheid van voldoende niveau. Toch: de handelingsplannen voelen voor docenten aan als overdreven en de begeleidingsplannen als onvolledig. Minister Van Bijsterveldt van het Ministerie van onderwijs schrijft in een reactie daarop het volgende: *De wettelijk verplichte handelingsplannen bevatten voor de dagelijkse lespraktijk te weinig informatie om leerkrachten ondersteuning te geven bij het aanpassen van hun onderwijs aan de leerling met een visuele beperking. In de handelingsplannen wordt te weinig informatie gegeven over de cognitieve en sociaal-emotionele vaardigheden van de leerlingen en er worden te weinig concrete en meetbare doelen gesteld.*

Naast scholen zijn er ook centra voor de hulpverlening aan visueel gehandicapten. Op het reguliere onderwijs kan er bijvoorbeeld ambulante onderwijskundige begeleiding worden ontvangen,. Dit situeert zich vanuit het speciaal onderwijs. Bovendien bestaat de mogelijkheid voor leerlingen en onderwijsgeevenden om cursussen te volgen. Er wordt onderzoek gedaan per individu naar zijn of haar behoeften en hoe deze zorg geboden kan worden. Zo moet er rekening gehouden worden met de sociaal-emotionele factoren en het zelfbeeld van de leerling, maar ook de mogelijkheden van docenten en de school zelf.

Het is van belang in het onderwijs aan slechtzienden is dat de doelstellingen hetzelfde zijn op elke school. Scholen en leerkrachten moeten zicht bewust zijn van het zo veel mogelijk reduceren van de negatieve effecten van slechtziendheid op de visuele waarneming door optische hulpmiddelen. Maar er speelt meer mee: als school moet je bijvoorbeeld voorbereid zijn op situaties binnen het gebouw en moeten de competenties voor de vakken haalbaar zijn voor slechtziende leerlingen.

3. Visueel stimuleren

Al vanaf hun kinds af aan moeten deze slechtzienden gestimuleerd worden, door ouders, door school en door hun verdere omgeving. Een slechtziende moet continu gestimuleerd worden in zijn/haar kijkpatroon. Het moet oog krijgen voor details of juist oog krijgen voor de totale vorm van iets.

3.1 De eerste levensjaren en het visueel stimuleren

Bij kinderen blijkt al heel jong of er sprake is van slechtziendheid of zelfs blindheid. Het kind zal dan namelijk duidelijk anders of niet reageren op bepaalde lichtprikkelers uit de omgeving. Tijdens een interview bleek dat een moeder meteen merkte dat haar kind, die in haar schoot lag slechtziend is. Ze merkte het aan de houding en kijkrichting van haar kind. Blinde of slechtziende kinderen reageren vaak laat of helemaal niet op prikkels, zoals wanneer er iemand voor het gezicht zwaait of een voorwerp binnen het gezichtsveld houdt. Een visuele stimulering kan wel traag op gang komen wanneer de slechtziendheid aan een hersenbeschadiging of disfunctioneren van de hersenen is toe te schrijven. Kinderen met een slechtziendheid hebben vaak dat ze pas met drie jaar reageren op visuele prikkels. Een arts kan constateren of er bij een kind sprake is van een visuele beperking en dan kan het kind worden doorverwezen naar een oogspecialist. Bij de oogspecialist zal het restitueerbare zicht van het kind worden vastgesteld en vervolgens kan nagegaan worden hoe de visuele ontwikkeling gestimuleerd kan worden. De oogspecialist zal dan het kind zo veel mogelijk begeleiding aanbieden om te proberen de visuele waarneming van het kind zoveel mogelijk te ontwikkelen. Om kinderen door volwassenen tot kijken uit te nodigen wordt gebruik gemaakt van sterke lichtbundels, heldere kleuren, contrast, beweging en patronen. Ook bestaat er beeldmateriaal met licht/donker, kleur en bewegingseffecten om kinderen tot kijken te stimuleren. Sommige kinderen reageren op grote kleurvlakken. Vooral rood is een interessante kleur. Felgekleurde of glimmende voorwerpen, die men recht voor het kind en flink belicht aanbiedt, stimuleren ook om te gaan kijken.

Bij het visueel stimuleren is het van belang voor de opvoeders om te leren bij de juiste belichting in een vaak rustige omgeving met het kind bezig te zijn. Het kind zal zo de tijd krijgen om te ontdekken dat er iets te zien is. Op een gegeven moment zullen slechtziende kinderen gaan kijken naar gezichten en zullen volgbewegingen gaan maken. Ze breiden zo hun visuele kennis verder uit. Kinderen met besef van licht, kleur en grove vorm van mensen en dingen, gaan deze meer en meer onder de gewone dagelijkse lichtomstandigheden herkennen. Een kind wordt zo visueel getraind door ouders of verzorgers, door de oogspecialist en door de omgeving. Tijdens een visuele training wordt er aandacht gegeven aan gezichtswaarneming, de waarneming van hele vormen en contouren, het globaliseren, de detailwaarneming, perspectief, integratie van kijken/luisteren en handelen en vertrouwd raken met de grote onzichtbare buitenwereld. Tijdens de eerste levensjaren is het van belang een goede basis te leggen bij het slechtziende kind qua visuele waarneming. Door een visuele training zal een kind in staat zijn zelfstandig mensen, objecten of een omgeving kunnen waarnemen.

3.2 Visuele beperking en de werking van de hersenen

De occipitale kwabben zijn delen van de hersenen die verantwoordelijk zijn voor het verwerken van de visuele informatie. Kinderen met een visueel functieverlies hebben soms op meerdere gebieden problemen. Niet alleen bij het oog of de oogzenuw, maar ook de hersenen kunnen erbij betrokken zijn. Als er uit verschillende onderzoeken blijkt dat er geen goede verklaring voor de visuele stoornis is, dan wordt er gesproken van Cerebral Visual Impairment (CVI). Dat wil zeggen dat de oorzaak voor de visuele problemen in de verwerking van de hersenen ligt. Het oog stuurt dan wel voldoende visuele prikkels door naar de hersenen maar de hersenen doen er dan niets tot weinig mee. Kenmerken van het gedrag van kinderen met CVI zijn: het ontbreken van de gebruikelijke visuele nieuwsgierigheid en de wisselende visuele vaardigheden en moeilijkheden met complexere visuele taken. De hersenen hebben een functie met het verwerken van visuele prikkels. Deze visuele prikkels worden afgeleverd door het netvlies,

de oogzenuw en de visuele banen. De twee achterste delen van de hersendelen behandelen deze binnenkomende visuele prikkels en sorteren deze. Dit doen ze op grond van beweging, kleur, vorm, richting en details. Deze informatie wat gesorteerd is wordt dan weer doorgestuurd naar de andere gebieden in de hersenen die deze informatie weer verwerken. Vanuit deze hersendelen die de informatie verwerken gaat er weer een signaal terug naar de achterste hersendelen en als de informatie daar is aangekomen vind de waarneming bij een persoon plaats.

3.3 De waarneming via visuele functie en tactiele functie

Slechtziende gebruiken al vanaf hun kinderjaren een combinatie van de visuele functie en de tactiele functie die ze al jong stimuleren. Met wat ze nog zien en met hun tast proberen ze mensen en hun omgeving waar te nemen. Ze nemen de omgeving dus ook waar door middel van hun handen. Heel veel slechtzienden hebben Nystagmus. Dit is een trilbeweging van het oog. Dit kan er voor zorgen dat het directe zicht of waarneming niet mogelijk is omdat de ogen teveel trillen en de aandacht dus niet vast kan houden. Slechtzienden hebben dus veel meer tijd nodig om hun omgeving te leren kennen. Daarnaast is het erg vermoeiend voor de slechtziende om zo de omgeving te leren kennen. Ze zijn daardoor sneller vermoeid.

Het niet voldoende kunnen zien heeft een grote invloed op hoe een mens de wereld waarneemt. De wereld wordt heel beperkt voor een slechtziende omdat het alles moet aftasten en heel lang de aandacht ergens op moet richten als het iets wil zien of waarnemen. Vooral het waarnemen van details kost veel tijd en energie.

3.4 Tastwaarneming

De tastwaarneming is een ingewikkeld proces. In de huid van de hand komen verschillende tastcellen voor. Er zijn cellen die reageren op beweging, op aanraking, op temperatuurverandering en op houdingsveranderingen. Kinderen die op hun tastwaarneming zijn aangewezen, omdat ze een visuele beperking kennen, krijgen uit het zogenaamde 'diepe spiergevoel' veel informatie. Hiermee kunnen ze waarnemen welke positie hij of zij in de ruimte heeft en

hoe objecten zich in een ruimte bevinden. Het is belangrijk om kinderen met een visuele beperking te volgen in hun tastwaarneming. Als volwassene kun je daarin extra sturen en stimuleren. Vooral blinde kinderen zullen het doen met hun tactiele functie. Blinde kinderen zullen hun omgeving alleen leren kennen door tasten. Slechtzienden doen dit door de beperkte visuele waarneming en de tastwaarneming.

3.5 De beeldende les

In het beeldend onderwijs is het belangrijk de visuele waarneming van de slechtziende leerling te stimuleren. Wij als docenten hebben hier een speciale rol in. Wij moeten ons verplaatsen in de leerling en zo bepaalde eigenschappen herkenbaar maken. Zo weet de leerling wie jij bent en waar je bent. Verder is er veel te halen in de stimulering van de ontwikkeling van vorm en kleur. Dit blijkt ook al heel duidelijk als de kinderen jong zijn. Ze moeten zich hun hele leven blijven ontwikkelen. En wij als beeldende docenten zijn daarin geroepen om hen te blijven ontwikkelen in hun kijken.

Het is belangrijk dat de beeldende docent de verantwoordelijkheid leert zien dat de beeldende les het belangrijkste is, boven alle vakken voor de visuele stimulering van een slechtziende leerling. Tijdens de beeldende les kan een slechtziende leerling gevoel leren krijgen voor kleur en voor materie en hij zou deze ook toe kunnen passen in de praktijk. Ze leren nog meer te kijken naar kleur en vorm. Door met de leerling in gesprek te gaan en te informeren hoever de ontwikkeling als is, en aan de hand daarvan leerdoelen voor de slechtziende leerling op te stellen in wat het nog leren wil en moet.

3.6 Conclusie

Tijdens een beeldende les is het mogelijk dat een slechtziende leerling visueel gestimuleerd kan worden. Door de activiteiten in de hersenen met betrekking op lichtval, kleur en contrasten kan de slechtziende leerling gestimuleerd worden in het leren kijken en leren onderscheiden van dingen. Als docenten kunnen we daarvoor sterke lichtbundels, heldere kleuren, contrasten en bewegingen in patronen voor gebruiken.

Deel 4

Tips voor de beeldende les

1. De docent
2. De medeleerling
3. Het lokaal
4. De beeldende opdracht

1. De docent

1.1 Inleiding

Een reguliere middelbare school kan van begeleiding uit een cluster 1 school gebruik maken. Er komt dan een begeleider met een slechtziende leerling mee binnen het onderwijs. Deze begeleider geeft dan enige informatie en ondersteunt de leerling, de docent en de medeleerlingen in de omgang met een slechtziende leerling. Zo zijn er al enkele tips bekend die je zo kunt toepassen, als de leerlingen in de klas steeds bij namen te noemen. Dit moet duidelijk gebeuren zodat de slechtziende leerling weet wat er gebeurt in een lessituatie en of er tegen hen wordt gepraat.

Voor een docent is het een belangrijke taak om er bij de slechtziende leerling achter te komen wat de leerling nog wel ziet binnen een lessituatie. Dit kan namelijk bij elke leerling verschillend zijn en een slechtziende leerling weet niet hoe het is om normaal te kunnen zien dus kan het zelf niet aangeven hoe en wat het allemaal precies ziet. Als docent moet je hier achter proberen te komen door zoveel mogelijk aan de slechtziende leerling te vragen en de leerling te observeren. Een slechtziende leerling wil er namelijk net als andere leerlingen gewoon bij horen. Daarom is het belangrijk een slechtziende leerling overal bij te betrekken. Neem de leerling mee met excursies of andere activiteiten. Laat de leerling meedenken in vergaderingen of besprekingen hierover. Zo kan de leerling later zelfstandig in de maatschappij leven en heeft het een goede ervaring met activiteiten die later voor zo'n persoon nuttig kunnen zijn. Je moet daarom aan de slechtziende leerling net zulke eisen stellen dan aan de normale leerlingen. Op die manier zal de slechtziende leerling zich niet anders of gepasseerd voelen. Het is heel belangrijk dat we de slechtziende leerling niet overduidelijk anders gaan behandelen.

In de klas moet de docent altijd benoemen wat er in de klas gebeurt of wat hij/zij op het bord schrijft over de opdracht. Wil je plaatjes of ander beeldmateriaal gebruiken tijdens de les is het belangrijk deze ook digitaal te hebben zodat de slechtziende leerling het kan aansluiten op de laptop die het bij zich draagt. Een andere mogelijkheid is het beeldmateriaal op groot formaat te gebruiken,

zodat het duidelijk aangewezen kan worden. Materiaal kun je de slechtzijende in de hand geven als je enige uitleg geeft over het desbetreffende materiaal zodat de slechtzijende leerling kan voelen wat het is en kan letten op structuur enzovoorts.

Schoolboeken en ander lesmateriaal kunnen via Stichting Dedicon worden omgezet naar een voor de slechtzijende hanteerbare vorm. Lever het materiaal en de boekenlijst tijdig aan. Stel brieven, instructies, notities etc. digitaal beschikbaar, zodat de slechtzijende deze via speciale software op de computer kan lezen/afluisteren.

1.2 De beeldende les

In het voortgezet onderwijs is het van belang dat men eerst kijkt naar wat de slechtzijende leerling op het basisonderwijs heeft geleerd en wat de leerling tot nu toe al beheerst aan vaardigheden. Zo kun je goed doorborduren op wat de leerling al kan en het verder gaan ontwikkelen. Vraag ook waar de leerling moeite mee heeft. Probeer daarin zoveel mogelijk te ondersteunen en de leerling te helpen. Neem daar echt de tijd voor.

Tijdens de beeldende les is het van belang dat de docent ruim de aandacht geven aan slechtzijende leerlingen. Als er op het reguliere onderwijs een slechtzijende leerling in de klas zit zal er zeker een assistent bij in de klas moeten. De klassen zijn dan vaak groot en de docent heeft de aandacht te verdelen over alle leerlingen en kan niet alleen de aandacht aan de slechtzijende leerling geven terwijl deze leerling dat wel heel hard nodig heeft. Je kunt ook een medeleerling aansturen om de slechtzijende leerling te helpen bij de opdracht.

Voordat je aan een opdracht begint en aan het begin van het schooljaar is het belangrijk de slechtzijende leerling alleen te spreken. Ga met elkaar in overleg over wat de leerling dit jaar of bij de specifieke opdracht nodig heeft aan begeleiding. Wat moet de slechtzijende leerling van de docent verwachten en hoe kan er het beste met de leerling worden omgegaan. Dit is namelijk bij elke slechtzijende leerling verschillend. Je hebt namelijk te maken met verschillende karakters en daarin moet je kunnen tegemoetkomen.

Samen kun je zo tot een goed handelingsplan komen en mag er van de slechtziende leerling en van de docent verwacht worden dat ze zich beiden houden aan de afspraken. Maak eveneens afspraken over de opdracht zelf. Een vraag die dan kan opkomen is bijvoorbeeld: Hoe lang mag een slechtziende leerling over een opdracht doen, en is dat langer dan de andere leerlingen. Zo kan de leerling tot een heel eigen verwerking komen van een opdracht.

Het is voor een docent heel belangrijk zich aan te sluiten bij de leefwereld van een slechtziende leerling. Voor de docent is het dus van belang je te verdiepen in de slechtziende leerling en te informeren in de omgeving waar de slechtziende leerling vandaan komt en hoe de slechtziende leerling het beste behandeld kan worden. Welke ervaringen zijn er met de slechtziende leerling geweest en hoe kan de docent zich het best daarbij aansluiten. Zo weet de docent hoe de slechtziende leerling in elkaar zit en kan het leren van de ervaringen van de eigen omgeving van de leerling. Een beeldende opdracht kan daarom aansluiten bij de leefwereld van de slechtziende leerling.

1.3. Ouders en verzorgers

Er bestaat veel onbegrip ten opzichte van slechtzienden. Slechtzienden, zonder een andere beperking, weten zich nog meer te onderscheiden in hun psyche van andere mensen. Een slechtziende moet zo een sterke thuisbasis hebben, waaronder de ouders en verzorgers verstaan worden. Deze thuisbasis moet de persoon goed ondersteunen en hem of haar laten voelen dat ze net als anderen erbij horen. De docent moet dus goed informeren hoe het beste met de leerling kan worden omgegaan. Slechtzienden worden namelijk regelmatig geconfronteerd met onzekerheid en andere emoties. Het blijkt dat slechtzienden het moeilijker hebben met de omgang met hun beperking dan blinden. Men ziet als slechtziende meestal te weinig om zich gelijk te stellen met de adequaat ziende leerlingen. Slechtziendheid kan een onzekerheid geven in wat de slechtziende leerling ziet en wat het niet kan zien. De slechtziende leerling weet niet hoe het is om normaal te zien. In een gesprek met docent en de slechtziende leerling moet er worden

gekeken naar wat de slechtziende leerling nog wel kan zien. Van daaruit kunnen er eisen worden gesteld aan een opdracht. Ook het verloop van hun verdere levensweg is voor een slechtziende vaak erg onzeker. Er bestaat namelijk vaak onduidelijkheid over het ontwikkelen van het zicht. Het zicht van een slechtziende kan verbeteren, maar ook verslechteren. Ouders en docenten moeten de slechtziende daarom ondersteuning bieden in zijn of haar onzekere toekomst.

1.4. Conclusie

Een conclusie die uit het bovenstaande getrokken kan worden is dat er, samen met de verzorgers (ouders, docenten), gekeken moet worden naar hoe een slechtziende leerling het beste kan worden begeleidt en de beste resultaten kan behalen. De sterke en zwakke kanten van de leerling moeten worden geanalyseerd en op zodoende kan een handelingsplan worden opgesteld. Dit handelingsplan kan vervolgens eventueel worden doorgenomen met de slechtziende leerling.

Ten tweede moet er, samen met de slechtziende leerling, in stappen worden gewerkt. Als eerste is het belangrijk te kijken naar de voorgeschiedenis van de slechtziende leerling. Dit zal namelijk het fundament vormen voor de beeldende lessen. Daarna is het belangrijk hierop terug te blikken samen met verzorgende, ouder en leerling. Zo kunnen er samen conclusies worden getrokken en zo kan er een handelingsplan ontstaan in hoe de slechtziende leerling optimaal kan functioneren binnen de les. De docent moet hierbij een actieve houding aannemen. De docent moet de leerling te hulp komen in wat de leerling aangeeft nodig te hebben, wat zal blijken in het handelingsplan.

Daarnaast liggen er binnen de les beeldende vorming nog heel duidelijke taken voor de docent. De docent moet hardop benoemen wat er in de lessituatie gebeurt, zoals wie hij aanwijst. Verder moet hij of zij goed aansluitende hulp bieden bij een opdracht. Hij moet duidelijk zijn in zijn verwachtingen van en eisen aan de leerling. Deze eisen en verwachtingen mogen niet teveel verschillen van de eisen en verwachtingen die gesteld worden aan de overige

leerlingen in de klas. De eisen en verwachtingen moeten concreet worden besproken met de slechtziende leerling, omdat het voor beide partijen dan duidelijk is wat er van elkaar wordt verwacht en hoe bijvoorbeeld een opdracht kan opgezet worden.

Tot slot moet het klaslokaal een duidelijke regelmaat en orde bevatten, zodat de slechtziende moeiteloos de weg kan vinden en gemakkelijk spullen kan opzoeken.

2. De medeleerling

2.1 Sociale omgang

Tijdens de beeldende les krijgen leerlingen niet alleen wat mee over kunst en technieken, maar een belangrijk aspect binnen de beeldende les is dat de leerlingen sociaal met elkaar leren omgaan. Ze hebben hier ruim de vrijheid voor en als docent moet je dit ook kunnen sturen. Je moet de leerlingen deze sociale vaardigheden leren ontwikkelen en stimuleren. Daarnaast ontwikkelt de docent de leerling in tasten en zien, wat ook wel visueel stimuleren wordt genoemd.

2.2 Docent en medeleerling

Niet alleen voor de docent ligt er een taak, maar ook voor de medeleerlingen. Zij worden eigenlijk beschouwd als assistenten in de les om wat ze zelf geleerd hebben mee te geven aan anderen en vooral ook aan een mede slechtziende leerling. Een vriend of vriendin is voor een slechtziende leerling onmisbaar. De medeleerling die begeleid kan voortdurend bij de slechtziende leerling blijven en hem of haar overal in begeleiden. Probeer als docent na te gaan wie het dichtst bij de slechtziende leerling staat en maak samen met deze medeleerling en de slechtziende leerling een handlingsplan hoe je de slechtziende leerling het best kunt begeleiden en welke taken er liggen voor de docent, de medeleerling en de slechtziende leerling.

2.3 Samenwerking

De diepe kern van de beeldende les is voor een slechtziende hetzelfde als voor een ziende leerling. Je moet namelijk leren vormgeven en wat je gemaakt hebt in de les ervaren in een twee- of drie dimensionaal beeld. Zo zijn alle leerlingen binnen de les hetzelfde en moeten ze hetzelfde kunnen leren. Dit doen ze dan wel op hun eigen manier. Een slechtziende leerling heeft het meest de tijd nodig om materiaal te betasten en onder de knie te krijgen hoe het werkt. De medeleerling kan daarin tot een hulp zijn. Tijdens de opdracht, als iedereen aan het werk is moet de slechtziende leerling zoveel mogelijk zelfstandig kunnen doen. Daarvoor moet de docent de eerste basis bieden door de slechtziende leerling alles goed uit te

leggen en het materiaal onder de knie te leren krijgen. Daarnaast kan de medeleerling helpen waar nodig. Een slechtziende leerling is in sommige dingen niet heel bekwaam en kan niet zien hoe anderen materiaal hanteren. Een helpende hand is daarin erg nodig en onmisbaar.

2.4. Aandacht

De rol van de medeleerling speelt ook een rol op het gebied van de aandacht. De leerling moet bewust zijn van 'slechtziend' zijn. Wat is dat? Wat doet het met je in de praktijk? De goedziende leerling kan een voorbeeld zijn voor de slechtziende leerling. Probeer samen met de slechtziende leerling na te gaan hoe het beste de opdracht kan worden aangeleerd. De adequaat ziende leerling moet benoemen wat goed gaat en wat niet. De medeleerling moet duidelijk zijn in wat het zegt en moet vragen aan de slechtziende leerling of wat er gezegd is, begrepen is. Praat met de slechtziende over wat je ziet. De slechtziende weet namelijk alleen wat hij/ zij zelf ziet en niet wat een goedziende ziet. Door dingen te benoemen kan de slechtziende begrijpen wat er in een omgeving afspeelt. Het woord 'zien' is bij een slechtziende dus heel anders dan bij een goedziende leerling. Informeer daarom de slechtziende goed over het normale gezichtsvermogen.

2.5. conclusie

Het is belangrijk dat er voortdurend een medeleerling bij de slechtziende leerling in de buurt is. Deze medeleerling is namelijk onmisbaar omdat hij of zij de slechtziende leerling kan begeleiden in het door de school lopen of met de opdracht tijdens de beeldende les. Zo kunnen de taken verdeeld worden tussen de docent en de medeleerling in overleg met de slechtziende leerling.

3. Het lokaal

In hoofdstuk 1 hebben wij al een aantal punten aangegeven waar de school aan moet voldoen. Maar ook materiële zaken (het schoolgebouw, de lokalen, de materialen) moeten voldoen voor de slechtziende leerling.

3.1 Didactische media

Didactische media zijn media die ten dienste staan van informatieoverdracht in onderwijsleersituaties. Naast de materialen die scholen gebruiken moeten er ook andere materialen aangeschaft worden voor slechtziende leerlingen. Maar men moet niet vergeten dat bestaande materialen ook aangepast kunnen worden in plaats van vervangen. Belangrijk is dat de middelen bedoeld zijn voor compensatie- en substitutiefunctie. Compensatie middelen hebben als doel het optimaal activeren van de nog aanwezige visuele reserves, substitutie middelen hebben als doel het zoveel mogelijk benutten van intacte functies.

3.2 Wat kan er aangepast worden aan het lokaal?

In leslokalen moet de leraar de ruimte optimaliseren. Een omgeving moet zichtbaar zijn voor een slechtziende leerling. Hiervoor kan gebruik gemaakt worden van verlichting, kleur en contrast. De verantwoordelijkheid voor het voorwaarden scheppen in de omgeving verschuift meer en meer van de opvoeder naar het slechtziende kind zelf naarmate het ouder wordt: hij of zij moet leren zelf de omgeving indien mogelijk te veranderen om het gebruik van het gezichtsvermogen te optimaliseren. We behandelen een aantal punten die voor een slechtziende leerling van belang kan zijn. Wat we niet mogen vergeten is dat dit per leerling kan verschillen. Daarom moet de leraar eraan denken om in gesprek te gaan met de leerling, zodat helder wordt waar zijn of haar behoeftes liggen.

- **Licht:** de keuze voor een goede verlichting is van groot belang bij het optimaliseren van de visuele waarneming. Er is geen optimaal antwoord mogelijk, omdat individuele behoeftes verschillen in lichtbehoefte onder meer door verschillen in

- oogaandoeningen. De meeste slechtzienenden hebben een lichtbehoefte die ongeveer 10 tot 15 maal meer is dan een 10-jarige. De volgende factoren spelen een rol: het soort licht, de hoeveelheid licht, omgevingsfactoren, contrasten, taakverlichting. Verblindingsfactoren, strooilicht, reflecties, aanpassingsproblemen van slechtzienende ogen, lichtrichting.
- **Vergroten:** het gebruik van optische en niet-optische hulpmiddelen: vergroting en vergrotingsmogelijkheden. Denk daaraan bij een PowerPoint of bij televisie gebruik.
  - **Meubilair:** verstelbare tafels en stoelen zijn nodig, maak nog voorzien van individuele verlichting. De meeste leerlingen hebben een kortere werkafstand nodig tot het tafelblad dan normaal ziende leerlingen in verband met het effect van de vergroting van het beeld op het netvlies dat daardoor ontstaat. Niet aangepast meubilair vraagt aan de leerlingen een ongezonde en gekromde houding van rug en nek. Het tafelblad dient groot genoeg te zijn voor leerboeken in grootsdruk, die doorgaans in afmeting afwijken van de gewone lesboeken.
  - **Het schoolbord:** de aanwezigheid van contrasten in het lokaal is belangrijk. Schoolborden hoeven niet meteen vernieuwd te worden, maar er moet gedacht worden aan het materiaal waarmee men schrijft, hoe dik en met welk lettertype. Hiervoor is speciaal krijt verkrijgbaar.
  - **De ruimte:** de grootte van een klaslokaal is van belang, zodat het lokaal overzichtelijk en ruim ingericht kan worden. Een beeldend docent kan een ruimere opstelling geven in zijn lokaal zodat er genoeg ruimte is voor de slechtzienende leerling om zich te verplaatsen. Daarnaast is het belangrijk dat het lokaal zo blijft zoals het in de eerste les is. Er moet een vast patroon geboden worden. Een vaste route. Verder moet het een overzichtelijk en een ruim verlicht lokaal zijn. Er mag maar weinig rommel aanwezig zijn. Er kan gedacht worden aan het werken met contrastkleuren binnen de les in de inrichting van tafels en stoelen. Een aantal tips voor binnen een lokaal of gebouw: geleidelijnen, obstakelvrije doorgang, gemarkeerde glazen deuren, goed verlichte liften met knoppen en teksten in braille

en spraak, trappen en afstapjes gemarkeerd met contrasterende kleuren, hoorbaar oproepsysteem (bijvoorbeeld in een wachtruimte) en algemene informatie in braille of in grote letter, of als geluidsfragment beschikbaar.

3.3 Persoonlijke hulpmiddelen.

Blinden en slechtzienden zijn geholpen met de volgende hulpmiddelen:

- Computer met brailleleesregel (een eenvoudig hulpmiddel aan een computer op laptop, waarmee informatie van het scherm in braille leesbaar wordt), scherm voorleessoftware (een spraaksynthesizer), vergrotingsmogelijkheden en spraakherkenning.
- Een braillelettertang om voorwerpen te voorzien van tekst in braille.
- Opnameapparaatje. Handig voor het snel maken afspraken, het opnemen van gesprekken en het aanleggen van lijstjes.
- Een scanner om papieren documenten te scannen.
- Voorleessoftware, die informatie van het scherm kan oplezen.
- Groot beeldscherm, met mogelijkheden voor grote letters, andere kleurstellingen en speciale muisaanwijzers.
- Boeken en documenten die omgezet zijn in braille, grote letters of geluid (veel is beschikbaar via Loket Aangepast lezen en Anders Lezen).

3.4 Conclusie

Een slechtziende leerling heeft veel baat bij een aangepast lokaal. Zo kan het beter functioneren en bewegen en kan het samen met de medeleerlingen goed functioneren en ontwikkelen binnen lessen en binnen de school. Iedereen hoort er dus een steentje aan bij te dragen en ook wij als beeldende docenten behoren daarmee te helpen.

4. De beeldende opdracht

4.1 De leerling

Tijdens een beeldende les moet de slechtziende leerling zich kunnen ontwikkelen. Hij moet wat kunnen leren over materiaal en techniek. Zo kan de slechtziende leerling dit later toepassen en gebruiken. Het doel is dat de leerling dit zo veel mogelijk zelfstandig zou kunnen. Een slechtziende leerling heeft een meer hulp nodig dan een gewone leerling tijdens de beeldende les om het materiaal te kunnen hanteren. Deze leerling heeft meer hulp nodig in het voordoen, uitleggen van technische vaardigheden en in het laten zien van verschillende oplossingen.

5.2 Het materiaal

Het is belangrijk dat er een vaste plek is voor het materiaal. Zo kan de slechtziende leerling weten waar het materiaal te vinden is en kan hij zelfstandig het materiaal pakken. Je moet als docent in de eerste lessen dus duidelijk aangeven waar het materiaal te vinden is. De slechtziende leerling moet zelf het materiaal weer kunnen opruimen. In principe zou de slechtziende leerling zo elk materiaal moeten kunnen hanteren. Dit heeft wel de tijd nodig en als docent en medeleerling moet je hier ook de tijd voor geven om de slechtziende leerling dit te kunnen leren.

Slechtzienden zullen wel eerder moeite hebben met solderen bijvoorbeeld. Bij het hanteren van dit materiaal wordt secuurheid gevraagd. En aangezien een slechtziende leerling dit lastig vindt omdat hij het niet goed kan zien zal het veel tijd nodig hebben.

Een makkelijk hanteerbaar materiaal is klei. Ze kunnen hun gevoel kwijt vanuit de handen. Het is makkelijk te buigen en te vormen en zo kunnen ze hun kwaliteit van hun tasten in dit materiaal kwijt.

Het is belangrijk de werkplek van de slechtziende leerling overzichtelijk te houden. Zo kun je bijvoorbeeld gebruik maken van een contrasterende kleur papier die je op de tafel van de slechtziende leerling kunt leggen. De benodigdheden die er op liggen vallen zo beter op.

4.3 Aanpassen materiaal

Voor een slechtziende leerling kun je ook het beeldende materiaal aanpassen. Zo is het voor een leerling handig dat een HB- potlood bijvoorbeeld vervangen wordt door een B- potlood. Dit potlood geeft dan een donkerder lijn. Een patroon of een tekening kan door de docent ook verduidelijkt worden door het met een dikke zwarte stift te tekenen.

4.4 De opdracht

Om een opdracht te maken moet je rekening houden met de slechtziende leerling die je voor je hebt. Elke slechtziende leerling is weer anders. Het is daarom belangrijk hiervoor in gesprek te gaan met de leerling. Welke technieken beheerst de slechtziende leerling al en waar kan hij nog wat leren of juist in groeien. Waar heeft de leerling moeite mee?

Heel belangrijk bij het maken van een opdracht is dat de slechtziende leerling meer tijd nodig heeft dan een gewone leerling. De tijd die je daaraan geeft is kostbaar en besteedt deze tijd goed. De slechtziende leerling heeft hier veel baad bij en je zult die leerling er mee helpen. Het is belangrijk dat een slechtziende leerling de opdracht goed snapt en de opdracht overziet. Geef ook redelijk veel zelfstandigheid mee aan de leerling. Een opdracht kan ook beperkt worden zodat de slechtziende leerling het tempo van werkstukken maken in een jaar kan bijhouden.

Een opdracht met klei op met verschillende kleuren zal de leerling een prettige opdracht vinden. Ze kunnen hier hun gevoelens in kwijt. Toch moet je de algemene doelen van het beeldend onderwijs in het oog houden. Beperk de leerling niet tot maar een paar materialen. Verbreed de kennis van de leerling door zo breed mogelijk beeldend onderwijs aan te bieden. Denk hierbij niet in de beperking van de leerling, maar juist in de mogelijkheden. Sta zo telkens een stap boven de slechtziende leerling en laat hem leren wat hij nog niet kan en probeer de leerling zo veel mogelijk visueel te stimuleren. Raak daarbij aan de wilskracht van de leerling en probeer de leerling positief te stimuleren.

4.5 Conclusie

Door een vaste plek in het lokaal voor het materiaal, een eigen en overzichtelijke werkplek voor de slechtziende leerling kan de slechtziende leerling redelijk zelfstandig aan het werk binnen de beeldende les. De hantering van het materiaal en de aanpassingen van het materiaal kunnen op een creatieve manier aangeleerd en gedaan worden. Het is belangrijk de slechtziende leerling meer tijd te geven voor een opdracht en als docent ook meer tijd te besteden aan het uitleggen van de opdracht en het materiaal. Ga als docent met de slechtziende leerling in gesprek en overleg wat de leerling kan en wat hij of zij nog moet leren aan materiaal en techniek. Bedenk als docent creatieve oplossingen om de slechtziende leerling goed het materiaal te kunnen laten hanteren door bijvoorbeeld met een potlood of pen te werken die dikkere lijnen zal geven.

Verantwoording en conclusie

Verantwoording

Bij het schrijven van dit boekje hebben we gebruik gemaakt van verschillende boeken, personen en websites. Een belangrijk boek dat we veel gebruikt hebben is het boek *Vorm in beeld gebracht*. Dit boek gaat over het beeldend werken met slechtziende en blinde leerlingen.

We zijn Erna Kikers dankbaar, door haar interview zijn we verder gekomen met ons onderzoek.

De interviews met de slechtzienden hebben ons ook mooie conclusies opgeleverd. Zij hebben ons laten kijken in hun wereld van slechtziendheid. Het heeft ons geraakt. Henrike heeft daarin een ereplaats verdiend. Zij liet ons kijken in haar dagelijkse leven en heeft het één en ander verteld over haar ervaring met beeldend onderwijs. Bovenal is het belangrijk dat we, als we beeldend onderwijs willen geven, eerst moeten kijken naar de slechtziende leerling. Wie is het? Hoe kunnen wij onze opdrachten aanpassen aan deze leerling?

Conclusie

Tijdens ons onderzoek en het schrijven van dit boekje hebben we veel geleerd over de wereld van slechtziendheid. Dit was een hele mooie ervaring maar ook heel confronterend. Wat missen zij wat wij wel hebben. Het zicht is zo belangrijk. Wij beseffen niet eens hoe erg het is zonder zicht, of met bijna geen zicht te moeten leven terwijl deze mensen er dagelijks mee geconfronteerd worden. Een belangrijke les is "Tijd is het grootste goed wat wij iemand kunnen schenken". Dit geldt toch zeker voor slechtziende leerlingen. Laten we als docenten, opvoeders en medeleerlingen wat van onze tijd opofferen voor de visueel beperkte leerling. Leer zo zien dat het een slechtziende leerling kan helpen in zijn weg in de maatschappij. Zij zijn gewone mensen. Laat ervaren dat zij onmisbaar zijn in het maatschappelijk leven.

Een slechtziende leerling in de les,
Wat nu?

Maak kennis met de wereld van slechtzienden. In deze handout vind u praktische informatie over het begeleiden van slechtzienden in het beeldend onderwijs. U maakt kennis met ervaringsdeskundigen. De informatie in deze handout begeleidt u bij het inrichten van uw lokaal, het maken van beeldende opdrachten en het persoonlijk begeleiden van slechtziende leerlingen.

